

APIE PASAKŲ SEKIMO YPATUMUS

JŪRATĖ ŠLEKONYTĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Straipsnio objektas – etnografinė medžiaga, skirtingų žanrų pasakų ir sakmių tekstai, kuriuose atsispindi pasakų sekimo eiga.

Darbo tikslas – aptarti pasakų sekimo kontekstą ir nustatyti jo ypatumus.

Tyrimo metodai – aprašomasis, lyginamasis. Aptariama etnografinė medžiaga apie pasakų gyvavimo ypatumus lyginama su pasakojamosios tautosakos kūriniiais, kuriuose yra epizodas, susijęs su pasakų sekimu.

Išvada: kūrinių analizė parodė, kad pasakų sekimas pačiose pasakose prilyginamas sudėtingoms užduotims, juo buvo bandomi bendruomenės nariai. Pastebėtas draudimas sekti pasakas vėlai vakare greičiausiai atspindi pasaulėžiūros kaitą: krikščionybė suformavo neigiamą požiūrį į ilgus vakarojimus. Remiantis kai kuriais duomenimis, galima teigti, kad pasakų sekimas pritraukia anapusinio pasaulio būtybes.

Žodžiai raktai: sekimas, pasaka, sakmė, pateikėjas, draudimas, vakarojimai, vandens dvasia, užduotis.

[vadas

Tiriant pasakas, dažniausiai buvo gilinamasi į jų turinį ir visai mažai domėtasi atlikimo ypatumais: kas, kada, kokiomis aplinkybėmis jas sekdavo. Šiek tiek tokių žinių pateikiama rašant apie konkrečius tautosakos pateikėjus. Šalia kūrinių esanti informacija paprastai apsiriboja kūrinio pateikėjo metrika, o apie pasakos atlikimo aplinkybes neužsimenama. Tokių duomenų randama, jei atidesnis tautosakos rinkėjas užfiksuoja ir su pasakos pateikimu susijusius dalykus: paklausia pateikėjo, iš ko jis tą pasaką išmokęs, kada ji būdavusi sekama. Šios detalės yra ne mažiau svarbios nei pats kūrinys, nes padeda tiksliau suvokti jo paskirtį, kuri neretai nustatoma tik analizuojant pačius kūrinius.

Paprastai manoma, kad pasakas sekdavo pramogai – jų klausytasi norint smagiai praleisti laiką. To negalima paneigti, tačiau reikia atsizvelgti ir į tai, kad pasakos savo struktūra ir turiniu yra labai sudėtingi kūriniai, todėl pasižymi ne vien estetiškumu. Pasakose, kaip ir kituose tautosakos kūriniuose, atsispindi per ilgą laiką sukaupta gyvenimo išmintis, tinkamo ir netinkamo elgesio stereotipai. Klausytojas iš pasakų mokosi geros elgsenos taisyklių ir jas vėliau perduoda kitiems, todėl viena pasakų sekimo funkcijų yra informacinė, o kita – didaktinė.

Pasakų sekimo ypatumams skirtą straipsnį yra parašęs rusų tyrinėtojas Dmitrijus Zeleninas¹. Visą dėmesį jis sutelkė kaip tik į pasakų sekimo aplinkybes. D. Zeleninas nustatė ir detalai aptarė religinę-maginę pasakų sekimo paskirtį (tiesa, kaip pažymi pats mokslininkas, „pasakos“ terminu jis įvardijęs ne tik pasakas, bet ir kitus pasakojamosios tautosakos kūrinius).

Kadangi medžiagos apie pasakų sekimo aplinkybes nėra daug ir ji nevisiškai išsami, papildomai remsimės ir pasakomis bei sakmėmis, kurių turinyje atsispindi pasakų sekimo vyksmas ir su juo susijusios aplinkybės.

Pasakų sekimas liaudies tradicijoje

K a s i r k a m s e k d a v o. Kaip liudija pateikėjų atsiminimai, pasakų klausytojai nebuvo griežtai skirstomi pagal amžių, tačiau dauguma jų teigia pasakų išmokę iš vyresniųjų – daugiausia senelių. Pasakas sekdavo vyresni žmonės, nes jie buvo labiau patyrę, turėjo sukaupę daugiau išminties, kurią galėjo perduoti jaunesniems bendruomenės nariams. Antai garsioji tautosakos pateikėja Rožė Sabaliauskienė sako pasakų išmokusi iš močiutės ir kitų senelių². Iš senų žmonių pasakų išmokusi ir kita pateikėja – Anelė Čepukienė³. Pasakos buvo išmokstamos iš tėvų, kaimynų⁴, dėdžių⁵, iš vieno artimiausių šeimos narių – senelio⁶, kartais jas sekdavęs tėvas (LTR 3858/2/, 4416/92/). Vis dėlto glaudžiausias klausytojo ir sekėjo ryšys užsimegzdavo tarp vaikų ir senelių. Prisimenama: <...> *kai buvom maži, tai senelė mums pasakodavo. Mes sutupiam kaip vištos, vakare pirmiau turim poterius sukaltbėt, o senelė verpia ir mums pasakas seka* LTR 4545(6); *Kas senesnis, seka pasakas, a vaikai klausos* LTR 3783(1772). Pasitaisydavo, kad kaimas turėdavo vaikų itin mėgstamą pasakininką: *Pas tą Pranelį Demečekį, būdavo, mes eidavom, ir viskas! Kerta mus tos blusos, bet kad jau tos pasakos gražios!* LTR 4545(163); *Čia buva toks senukas Subatavičius. Aidava par sviety, tai jis, vadinasi, ir daug žinodava. Kai imdava sakyti, tai tiesiog visokių visokių tokių nuostabių dalykų.* <...> *Saniau tai, reiškia, užsuka sakyti pasakas! Ir vakarus pralaisdava sakyti pasakam!* LTR 3987(59). Pasakų pasekdavo ir į kaimą užklysdavę žmonės: *Toks senukas pas mus ateidavo, apsinakvojo, tai pernakt pasakoja* LTR 3517(1118). Pateikėjai atsimena, kad, būdavo, *senesniosios bobos pasakoja pasakas, o jaunesniosios klausos* LTR 1415(88).

Taigi tautosakos kūriniai vyresniosios kartos būdavo perduodami jaunesniajai. Įdomu, kad, kai kurių pateikėjų teigimu, labai geri pasakotojai dažnai būdavę vyrai: *pasakas vyrai seniau labai sakydava* LTR 3987(166); *linus braukiam – vyras toks nenuobodus prisako pasakų* LTR 3987(285). Žinoma, iš kelių pavyzdžių negalima daryti apibendrinimo, klausimą, kas geresni pasakų pateikėjai – vyrai ar moterys, reikėtų panagrinėti atskirai.

Kategoriškai teigti, kad pasakas sekdavo vyresnieji jaunesniems, negalime. Buvo ir vaikų folkloras: vaikai mėgdavę sekti vienas kitam nesudėtingas pasakaites. Žymus lietuvių tautosakos rinkėjas Matas Slančiauskas buvo sudaręs vaikų tautosakos rinkinį „Piemėnų pasakos“⁷, kuriame sudėtos piemenų mėgtos pasakos apie gyvūnus ir pasakos be galo.

K a d a s e k d a v o. Pasakų sekimo laiką galima skirstyti pagal paros ir metų laiką. Paros metu pasakos sektos dažniausiai vakarais, kai niekas netrukdydavo⁸, susirinkus didesniam žmonių būriui. Tai būdavę įvairios talkos, smulkūs darbai, kurių dirbti susiburdavusi didesnė grupė žmonių ir, kad nenuobodžiautų, imdavę porinti įvairius pasakojimus. Moterys daugiausia rinkdavosi pavakaroti ir tuo metu plėšydavo plunksnas, verpdavo ar šiaip atsinešdavo rankdarbių ir kartu dirbdavo. Tada ir imdavo sekti pasakas ar kitus kūrinius: *Būdavo, verpsima, nersam, kitas siūsam, kita megztinelius nersam, kutus nersam vakarais – tada reik pasakas sakyt* LTR 3665(28); *Susirenka daug moterų verpti, tai prisineša visokių valgymų, pasakas pasakoja, mįsles mena, dainuoja* LTR 1160(155).

Geriausiai pasakoms tiko toks metų laikas, kai visi darbai nudirbti, o naujų dar nėra. Taip būdavo pokalėdžio vakarais⁹. Pasakas sekti buvo linkstama dar ir todėl, kad joms negaliojo draudimai kaip kitoms pasilinksminimo formoms, jų buvo klausomasi ir per gavėnią¹⁰. Pateikėjas prisimena: *Seniau vakarais susėsdavo ir sakydavo pasakas. Arba advento vakarais prieš Kalėdas, arba gavėnios vakarais* LTR 3783(1772). Žinoma, pasakų pateikimas priklausė ir nuo žanro bei situacijos. Stebuklinės pasakos esti ilgesnės, todėl jos būdavo sekamos specialiai to prašant, o buitinės pasakos su savo anekdotinėmis situacijomis būdavo pasakojamos priklausomai nuo aplinkybių, siekiant vaizdžiai iliustruoti kokį nors įvykį, paauklėti aplinkinius¹¹. Kiek prisimenama, vasarą pasakos sektos rečiau, nes žmonės buvę užsiėmę lauko darbais (LTR 1893/83/). Taigi pasakų sekimo laiką lėmė gyvenimiškos aplinkybės: jos sektos tada, kai žmonės turėdavę laisvo laiko.

A r b u v o d r a u d ž i a m a s l a i k a s p a s a k o m s s e k t i. Sunku tiksliai pasakyti, ar būta kokių nors draudimų, susijusių su pasakų sekimo laiku, nes tiesioginių tokių faktų rasti nepavyko. Pateikėjų liudijimų turime nedaug, o ir tie labai priešaringi. Vienu atveju prisimenama, kad *per naktį pasakas sakydavo* LTR 1062(5), kitu – kad iki devintos valandos vakaro, o paskui visi išsiskirstydavo (LTR 1635/144/). Remiantis šiais pavyzdžiais, nieko tikra apie pasakų sekimo laiko ribas pasakyti negalima. Galbūt į šį klausimą padėtų atsakyti folkloro medžiaga. Pasitaiko sakmių, vaizduojančių vakarojančių ir besilinksminančių jaunimą, kuris netikėtai išgąsdinamas:

Pažuižuos, Ragain[ės] pav., nekuruose namuose vakarais jaunieji susieję štukavodavo, mįsles atmydavo, pasakas pasakodavos ir t. t. Jiems tuomi daug vakarų praleidus ir teip dar vis tolyn žengiant, nekuram vakare pamatė, jog jiems lyg per lubas nuo aukšto arklio koją nukišo. Toji prie lubų kabėt liko, o jie visi, galvatrukčiais laukan išbėgę, nematė tos kojos nudingstant (BsV p. 450).

Sakmėje kaip viena vakarojančio jaunimo pramogų minimas pasakų sekimas bei mįslių minimas. Jaunimą išgąsdinantį padarą nesunku identifikuoti. Paprastai liaudies tradicijoje arklio koją siejama su velniu, pavyzdžiui, sakmėse pasakojama apie žmogų, sumainiusį su ponaičiu tabokinėmis; po kiek laiko žmogus pamato, kad vietoj tabokinės gavo arklio kanopą. Taigi cituotoje sakmėje norėta pasakyti, kad besilinksminančių jaunimą išgąsdino velnias. Tai patvirtina kita sakmė, kurioje vaizduojama, kaip į vakarėlį susirinkę žmonės išvysta kudlotą ir raguotą būtybę:

Bitėnuose ne vien jaunieji, bet ir senieji, irgi maži kūdikiai jau žiloje senovėje įjunkę buvo nedėlės vakarus šalia jų karčėmos ant žaliosios pievutės, į trasutę susiėjus, pasipasakojimu, gėrimu ir šokimu praleisti. Apie metą 1840 viename nedėlės vakare visiems susiėjus, patim jų pasilinksminojimo įnirtime nelabasis tarp jų pasirodė juods kai anglis, kudlots ir raguots, viena žmogaus, kita arkljo koja, ik į pakaušį užriesta uodega ir pradėjo su šokikais aplink stragaliuot. Žmonės, jį tikrai išvydę, baisiai klykdami į visas šalis išbėgiojo. Po tokio išgąstingo išsklaidymo tas paprastasis susiėjims ant visados pasi-liovė (BsV p. 448–449).

Šioje sakmėje atsiranda papildoma aplinkybė – žmonės linksminasi sekmadienio vakarą. Dar vienoje sakmėje išgąsdinamas kaip tik tas žmogus, pas kurį vykdavusios gužynės:

Važiavo viens žmogus iš miesto, – o buvo didelis girtuoklis, – pavijo porą ponaičių. Sako:

– Pavėžyk.

– Sėskit, – sako.

Kaip tik tie užsisėdo, teip arkliai ir nepaveža! Jau tas žmogus mato, kad vargas – pava-žiūot negali, – jau pajėmė jį baimė, jau jis iš baimės sako aniem:

– Giedokim „Aniuolas Dievo“.

O tiedu ponaičiu sako:

– Kam mum reik giedot – mes mokam gražių pasakų.

Ale jau jis nesulaukia jų pasakų, – jau jį visai pajėmė baimė, jis ir užgiedo. Kaip tik užgiedo, teip tie ponaičiai tik strakt, strakt iš vežimo ir prapuolė, o jis laimingai namon parvažiavo, ale jau buvo iš tos baimės pajuodęs kaip anglis. An rytojaus an jo trobų atlėkė juodas varnas. Vaikai, pamatę tokį nepaprasto didumo varną, ėmė jį vaikyt, mėtyt akmenimis, o tas varnas vis no trobos an trobos lakstė, o an galo pasakė:

– Jūs mane nevaikykite: aš iš jūs namų neisiu, pakol gužynės nenustos buvę...

Mat pas tą žmogų tai vis buvę gužynės.

Toks atsitikimas buvęs Liepalotuos (BsV p. 449).

Panašiai pasakojama dar vienoje sakmėje. Viena moteris savo gryčioje leisdavo jaunimui rengti vakaruškas. Kartą naktį per miegus ji išgirdusi balsą, liepiantį atsisakyti vakaruškų, nes antraip jos gryčią apsemsiąs vanduo (LTR 4550/37/).

Visų pirma krinta į akis tai, kad dauguma minėtų sakmių turi krikščionišką atspalvį – jomis norėta pabrėžti, kad žmonės turį būti santūresni ir atsisakyti senųjų pasilinksminimų, nes prisišauksiantys velnią. Tačiau, atmetus išorines detales, galima pastebėti, kad sakmėse atsispindi ir archajiškų dalykų. Pirmą svarbi detalė – žmonės išgąsdinami, kai ilgai vakaroja. Antra – gąsdina anapusinio pasaulio būtybė (jos išvaizda ar kai kurie įvykiai rodo, kad tai buvęs velnias). Vadinasi, galima daryti prielaidą, kad ilgiems vakarajimams (taigi ir pasakų sekimui) galiojo draudimas. Kad įsitikintume, ar taip galėjo būti, šį klausimą aptarsime nuodugniau.

Apie ilgai vakarojančius žmones yra ir daugiau sakmių. Antai labai panašių vaizdų randame sakmėse apie mįslių minimą. Pasakojama, kad mergos susieidavo verpti ir kartu spēliodavo mįsles. Jau netoli dvylika, o jos vis dar mena mįsles. Staiga mergos pamato, kaip kažkas įkiša ranką ir klausia, kas čia. Lopšyje gulintis vaikas atsako, kad tai velnio ranka. Balsas atsako, esą jų laimė, kad atspėję (VLD p. 88). Kitoje sakmėje vaikai vaka-re mena mįsles. Velnias pribėga prie lango ir klausia, kokios uogos žiemą žaliuojančios.

Vienas vaikas atsako, kad kadagio. Velnias dingsta (VLD p. 88). Šios saktmės patvirtina, kad vakare minti mįslės išties labai pavojinga. Galimas daiktas, kad ir pasakų sekimas vakarais priskirtinas prie rizikingų veiksmų.

Antras pastebėtas svarbus momentas – žmonių susibūrimuose pasirodantis nelabasis. Minėtais atvejais tai buvo velnias, tapatinamas su krikščioniškąja piktąja dvasia. Atrodytų, kad norėta parodyti, jog rinkdamiesi į vakarėlius žmonės elgiasi ne pagal krikščioniškas gyvenimo normas, tačiau labai panašių pavyzdžių galima rasti saktmėse apie vandens dvasias (tiesa, dalyje šių sakmių taip pat figūruoja velnias, pakeitęs ankstesnę mitinę būtybę). Viename variante pasakojama, kad Šauliuko ežere žmonės negalėję pagauti žuvų. Kartą netoli ežero vykęs vakarėlis, ir tuo metu žvejoję žmonės sugavę daug žuvų. Kai atėję į vakarėlį žvejai pasigyrė laimikiu, nuo kaptūro nukrito visos malkos, o grįžę jie rado laivą tuščią (LTt 4 498). Kitame variante velnias, išgirdęs vestuvininkus prižvejojus daug žuvų, šoka nuo kaptūro ir sušunka: *Gera jums buvo gaudyti, kol aš čia žiopsojau!* LTR 2234(31). Dar viename variante pasakojama, kad per vestuves jaunimas ežere pagavęs daug žuvų. Tuo metu namie nuo krosnies nukritusios malkos, o durys atsidariusios pačios (LTR 2795/61/). Visiškai taip pat nutinka dar vienoje saktmėje, kai žvejai, tinkluose radę daug žuvų, atbėga į trobą prašyti apšilti atėjusių draugų pagalbos. Vos jiems prabilus apie žuvis, nuo krosnies nudarda visos malkos, o tinkle vėliau žvejai randa arkliašūdžius (LTR 2412/153/). Arba žvejai, radę daug žuvies, bėga į karčėmą kviestis pagalbos. Čia kažkas, išgirdęs jų žodžius, šokęs nuo krosnies, subliovęs: *Ot tai padarė!*, išlaužęs duris ir su dideliu ūžimu nuskridęs į ežerą (GZK p. 98–100). Taigi visais atvejais vandens dvasia taip reaguoja todėl, kad būna netoli žmonių susibūrimų, užsižiopso ir nesaugo žuvų.

Aptarę saktmes, pastebime visoms joms bendrą bruožą – mitinės būtybes traukia žmonių vakaronės, jos mėgsta šiuos susibūrimus stebėti. Nieko apie tai nepasakyta, bet kyla klausimas: ar tik nenorinčios ir jos pasiklausyti pasakų? Tokiai prielaidai patvirtinti būtų galima paminėti epizodą iš pirmiau cituotos saktmės, kurioje vaizduojama, kaip žmogaus pavėžėti paimti ponaičiai sakosi moką gražių pasakų, bet nenori giedoti giesmių. Remdamiesi šiuo epizodu, galime numanyti, kad mitinės būtybės mėgsta pasakas, nors vienas toks paminėjimas tvirtai to teigti dar neleidžia.

Šią problemą išnarplioti galėtų padėti kitų tautų folkloro medžiaga, liudijanti apie pasakų sekimo laiko apribojimus. Pasak D. Zelenino, dauguma tautų turi draudimą pasakas sekti dienos šviesoje ir vasarą, o tai daryti leidžiama naktį ir žiemos metu, nes tada jų pasiklausyti ateinančios miško dvasios. Draudimui nusižengęs pasakotojas gali susilaukti bausmės: gali apakti, būti nutrenktas žaibo, gali būti pakenkta jo gyvuliams¹². Šis populiarus Sibiro tautų tikėjimas apie miško dvasių pomėgį klausytis pasakų iš dalies pade- da atsakyti į pirmiau iškeltą klausimą, kodėl mitinės būtybės (velnias, vandens dvasios) tūno ar atsiranda ten, kur būna žmonių susibūrimai.

Lietuviškoje ir Sibiro tautų folkloro medžiagoje matyti vienas prieštaravimas. Sibiro tautos tikėjo, kad pasakas sekti reikia vėlai vakare / naktį, o lietuviški pavyzdžiai, regis, tam prieštarauja, nes vėlai vakare ar naktį pasakas sekantys žmonės yra bauginami. Taigi manytina, kad gyvavo draudimas sekti pasakas, minti mįslės naktį. Tai galima paaish- kinti. Pirma, neigiamas požiūris į ilgą vakarą galėjo atsirasti dėl krikščionybės moky- mo, pabrėžiančio santūrumą bei susilaikymą, o saktmėse minima, kad ilgai vakarodami

žmonės ne tik sekė pasakas, minė mįsles, bet ir kortavo, šoko, dainavo. Ilgainiui galėjo išsirutulioti ir draudimas ilgai vakaroti, o kartu ir sekti pasakas. Antra, galbūt šiose sakmėse atsispindi archajiškas požiūris, kad sekdamas pasakas, mindamas mįsles žmogus pritraukias mitines būtybes, su kuriomis reikia mokėti tinkamai elgtis (įminti jų mįslę). Taigi ar buvo draudžiamas laikas pasakoms sekti, vienareikšmiškai teigti negalime.

Pasakų sekimo atspindžiai tautosakoje

Kadangi aptartoji medžiaga nepakankamai atskleidžia pasakų sekimo aplinkybes, informacijos reikia ieškoti pačiuose tautosakos kūriniuose. Yra nemažai sakytinės tautosakos kūrinių, kuriose yra epizodas, susijęs su reikalavimu pasekti pasaką. Tokios būtų melų pasakos AT 1920C, H. Jose reikalavimas pasekti pasaką kūrinio personažui skamba kaip užduotis. Pasaka AT 1920C Lietuvoje labai populiarė – užfiksuoti 94 variantai (6 iš jų junginiuose su kitų tipų pasakomis). Pasaka AT 1920H taip pat gerai žinoma, iš viso užrašyti 56 variantai (12 iš jų junginiuose su kitų tipų pasakomis, KLPTK II). Trumpai susipažinkime su jų turiniu.

Pasakoje AT 1920C ponas ir valstietis iš ko nors susilažina, kuris geriau papasakos (pameluos). Dalyje variantų vaizduojamas karalius. Jis liepia pasekti pasaką, už tai žadėdamas apdovanoti. Pasakoje AT 1920H medžiojė ir miške likę nakvoti trys broliai, norėdami išsikepti sumedžiotą laimikį, paeiliui eina prie laužo sėdinčio senio prašyti ugnies. Už ją senis reikalauja pasakos. Abiejose pasakose dėmesį patraukia epizodas, kuriame prašoma pasekti pasaką. Panagrinėsime jį detaliau.

Pirmiausia į akis krinta šiose pasakose bendraujančių personažų statusas. Pasakoje AT 1920C užduotį paprastai skiria šie žmonės: ponas (LTR 4853/27/, 321/41/, 815/37/, 5039/56/, 1774/98/, 4506/117/), ponai (LTR 3665/880/), kunigaikštis ir dvasininkas (LTR 768/229/), dvasininkas (LTR 1720/5/), kunigaikštis ir bajoras (LMD I 527/10/), kunigas (LTR 2268/219/), prelatas ir kunigaikštis (LTR 3107/233/), bernardinai (LTR 3004^a/3/), trys ponai (LTR 1038/89/). Pasitaiko variantų, kuriuose nepaprastą pasakojimą nori išgirsti aukščiausio socialinio statuso personažas – karalius (LTR 529/12/, 217/122/, 2367/141/, 462/130, 448/, 465/14/, 818/6/, 1207/10/, 1774/98/, 2633/561/, 4506/117/, 4853/27/, 4877/57/, 1720/5/, 4942/204/, 3079/12/). Pasaką turintis sekti asmuo čia yra žemesnio statuso, gana žemą padėtį kaimo bendruomenėje užimantis ir palyginti dažnai (nors ne visada) jaunesnio amžiaus žmogus: piemenukas (LTR 1720/5/, 1306/48/), puskvailis (LTR 3148/395/), rekrūtas (LTR 4506/117/, 4853/27/), valstietis (LTR 768/229/), būras (LTR 2268/219/), kamendorius (LTR 3107/233/), prasčiokas (LTR 815/37/). Pasitaiko variantų – tiesa, tai jau retesni ar net išimtiniai atvejai, – kuriuose vaizduojami kaimo žmonių bendruomenėje gerbti asmenys: vikaras (LTR 768/25/), klierikas (LTR 979/85/), kunigas (LMD I 527/10/; BsLP I II 63), senelis (LTR 3004^a/3/). Tuo tarpu beveik visuose AT 1920H pasakos variantuose užduotį – pasekti pasaką – skiria senis, o ją turi atlikti trys broliai. Kaip ir kitose pasakose, užduotį įvykdyti pavyksta tik kvailučiu laikomam trečiajam broliui. Iš aptariamų kūrinių detalių jau galime išskirti tam tikrą dėsningumą. Visų pirma užduotį – pasekti pasaką – skiria aukštesnio socialinio statuso (ponas / karalius), vyresnio amžiaus (senis) asmuo. Ją atlikti turi žemesnio socialinio statuso ar jaunesnio amžiaus personažas (piemenukas, prasčiokas ir kt.).

Pagal užduoties suformulavimą pasakas galima sugrupuoti į kelias grupes. Minėtuose kūriniuose pasakos sekimas traktuojamas kaip netiesa, melas, nes užduotis – noras išgirsti melą. Antai prašoma ką nors pameluoti (LTR 3004^a/3/), pasakyti melagių pasaką (LTR 4942/204/), klausiama, kas išmeluos (LTR 1870/136/). Ypač linkstama pabrėžti pasakojimo netikrumą: prašoma pasakyti *pasaką, kuri būtų neprauda* LTR 1714(815), liepiama pasakyti neteisybę (LTR 1774/98/), prašoma pasakyti pasaką, kuri atrodytų melas (LTR 2368/636/), sumeluoti (LTR 3924/296/), sakoma formulė: *meluok melą, išvesk galą* LTR 2145(280).

Kituose variantuose atsiranda kokybinis pasakojimo aspektas: prašoma *gerai pameluoti* LTR 321(4), 2276(93), 1720(5), klausiama, kas *geriau pameluos* LTR 262(67), 818(6), 462(448), 462(130); BsLPĮ I 15, kas *daugiau pameluos* LTR 217(122), liepiama *gražiai meluoti* LTR 2879(22), *sumaniai pameluoti* LTR 1207(10). Viename variante yra reikalavimas, parodantis, kad tikrinamas herojaus gebėjimas fantazuoti ekspromtu, improvizuoti. Liepiama *pameluoti triskart nepamislijus* LTR 882(102).

Kita vertus, pasakose neretai pabrėžiamas pasakojimo fantastiškumas. Reikalaujama pasakyti tokių istorijų, kad nebūtų nė vieno žodžio teisybės (LTR 3109/9/), pasakyti nebūtą daiktą (LTR 3079/12/), pasakoti nebūtus daiktus (LMD I 527/10/), pasakyti tris nebūtus daiktus (LTR 1146/4/), pasekti nebūtą pasaką (LTR 4895/5, 107/, 4790/5/), papasakoti apie nebūtus daiktus (LTR 3517/403/), pasakyti negirdėtą neregėtą dalyką (LTR 1121/11/), pasakyti nebūtų daiktų pasaką (LMD I 144/21/), pasekti negirdėtą neregėtą pasaką (LTR 1500/19/, 2207/23/, 4767/48/, 5035/173/, 2354/18/, 450/88/, 2367/227/, 1038/170/, 4636/340/, 4814/78/, 4830/25/, 3858/8/). Ypač pabrėžiamas pasakojimo nebūtimas, netikrumas: *pasakyk negirdėtus ir nebūtus daiktus* LTR 5257(72).

Šiuose variantuose melavimas traktuojamas natūraliai, jis neturi neigiamo atspalvio. Atrodytų, kad jis buvo priimtinas, toleruojamas kaip norma, nors kituose variantuose galima pastebėti tendenciją, kad tokį melavimą lyg ir norima demaskuoti. Antai reikalaujama meluoti tol, kol bus pasakyta „meluoj!“ (LTR 462/130, 448/, 2367/141/, 260/466/, 3665/880/, 1306/48/, 3148/395/, 5099/56/), pasekti pasaką, tik nė vienas neturi sakyti, kad meluoja (LTR 2268/219/). Tokiuose pasakos variantuose atsispindi žaidybinis elementas: vienas personažas stengiasi savo kalba taip paveikti klausytoją, kad šis neiškenėtų sušuktų: „Meluoj!“ Veikiausiai tai yra vėlesnis pasakos elementas, įtrauktas į pasaką norint ją praplėsti. Taigi galima konstatuoti, kad melavimas čia priimamas kaip įmantraus pasakojimo forma.

Tokį teiginį patvirtina ir kalbiniai duomenys. „Lietuvių kalbos žodynas“ pateikia kelias žodžio „pameluoti“ reikšmes: ‘1) Pasakyti netiesą, iškreipti teisybę; 2) Papasakoti gražiai, vaizdingai’ (LKŽ VIII p. 2). Matome, kad antroji žodžio „pameluoti“ reikšmė susijusi ne su neteisybės sakymu, o su gražiu pasakojimu. Tai galima iliustruoti liaudiškais posakiais, pavyzdžiui: *Aš kaip jauna buvau, tai mokėjau pameluoti* LKŽ VIII p. 2; *Kam sekasi meluoti, tai visokių balabaikų moka pasakoti, ir taip ciekaunai, kad kiti klauso išsižioję, kvapų užgniaužę* LTR 1627(103). Požiūris, kad tikras melavimas atskiriamas nuo fantastinių kūrinių pasakojimo, atsispindi ir tokiame pavyzdyje: *Melagiams sunku gyventi šiame pasaulyje, ir jie daug nukenčia ir sau kenkia. Net ir juokais nereikia meluoti. Jiems niekas netiki ir iš jų juokiasi. Tik galima sekti pasakas arba meluojant reikia pasakyti, kad tas yra pramanyta, bet ne teisybė* LTR 1627(160).

Mįslėje liežuvis, kalbos padargas, laikomas melagiu: *Didelis melagis pataluos guli* LKŽ VII p. 1025. Taip išreiškiama nuostata, kad žmonių kalba gana subjektyviai atspindi realybę.

Reikalavimą pameluoti būtų galima traktuoti ir kitaip. Melų pasakoje „Už melavimą gauna ugnies“ (AT 1920H) herojaus reikalaujama sekti pasakas / meluoti seniui, kuris turi herojui reikalingą dalyką – ugnį. Kadangi senis skiria užduotį, galima teigti, kad jis yra bandytojas. Bendruomenės narių bandytojais dažniausiai būdavo seni žmonės arba mitinio pasaulio atstovai. Pastarieji paprastai pasižymėjo priešingomis žmonems savybėmis (tai galima matyti iš laumės, velnio elgsenos). Lietuvių sakmėse žmogaus iš ponaičio gautos dovanos – pinigai, tabokinė – virsta nenaudingais daiktais – skiedromis, arkljo kanopa, arba priešingai – senelio duotos anglys vėliau pavirsta į pinigus. Tai gali būti susiję su anapusinio pasaulio kitioniškuumu. D. Zeleninas pateikė įvairių tautų tikėjimų pavyzdžių, kad mitinės būtybės daugelį žmogiškų dalykų suvokiančios atvirksčiai. Antai dajakai iš Borneo salos prie mirusiojo pasakoja įvairias nepadorias istorijas. Jie mano, kad mirusiajam jos skambančios visai moraliai, nes dvasių pasaulyje žodžiai turi priešingas reikšmes. Lenkai įsitikinę, kad bendraujant su anapusinio pasaulio būtybėmis visus žodžius reikia sakyti su neiginiu¹³. Beje, panašią prielaidą iškėlė ir Gintaras Beresnevičius. Jo nuomone, ritualiniame pasakyme „Sėskite, pameluosite“, kurį šeimininkas ištaria atėjus svečiui, gali atsispindėti požiūris į svečią kaip į asmenį, atvykstantį iš „kitokios“ erdvės. Todėl prašymas pameluoti iš tikrųjų yra noras sužinoti tiesą¹⁴. Išeitų, kad minėtoje pasakoje prašymas pameluoti įgyja kitą prasmę. Tai, kas bus žmogaus pameluota, t. y. pasekta, seniui atrodoys kaip gražiai papasakota tiesa.

Aptartais atvejais pasakų sekimas suvokiamas kaip tam tikros rūšies melavimas, pasakojimas apie nematytus, fantastiškus dalykus. Šiuo atveju dar reikėtų pažiūrėti, kaip aiškinamas žodis „pasaka“. Jis yra kilęs iš veiksmažodžio „pasakoti“. „Pasakos“ terminas su pasakojimo veiksmu panašiai susijęs ir kitose tautose: rusų *сказка*, ukrainiečių *казка*, lenkų *bajka* nuo *bajać* ‘pasakoti’, slovākų *rozprávka* nuo *rozprávát*, slovėnų *pravlica* nuo *praviti*, prancūzų *conte*, anglų *tale*, vokiečių *Märchen*¹⁵. Senojoje aukštutinių vokiečių kalboje *māri*, *mære* reiškia ‘pranešimas’¹⁶.

„Lietuvių kalbos žodynas“ pateikia septynias „pasakos“ reikšmes, kurios gali viena kitai netgi prieštarauti: 1) Pasakojamasis fantastinis kūrinys apie nebūtus dalykus; 2) Pasakojimas, istorija; 3) Išgalvoti, nebūti dalykai, prasimanymai; 4) Tam tikras pasakymas, posakis; 5) Sakymas; 6) Pasikalbėjimas, kalba, plepėjimas; 7) Pamokomo turinio mintis, kalba’ (LKŽ IX p. 444–445).

Matome, kokia plati ir daugiaprasmė liaudies kalboje yra pasakos sąvoka. Viena vertus, ji gali reikšti netiesą, pramanus (prašoma pameluoti, pafantazuoti), tačiau tai nėra piktybinis melas, o tiesiog gražus pasakojimas su fantastikos elementais, kurių kiekis priklauso nuo pasakotojo oratorinių gebėjimų ir fantazijos. Antra vertus, kalbiniai duomenys rodo, kad pasaka suvokta ir kaip tikras įvykis, tikroviška istorija, neretai traktuota kaip gražiai pateiktas pasakojimas.

Pasakų sekimo funkcijos

Pasakų sekimo funkcijos yra glaudžiai susijusios su klausytojo ir sekėjo tarpusavio sąveika, kuri priklauso nuo klausytojo poreikių, noro bei nuo sekėjo tikslų. Taigi pasaka gali būti sekama dėl įvairių priežasčių. Norėdami jas išsiaiškinti, apžvelgsime tautosakos kūrinius, kuriuose yra epizodas, susijęs su pasakų sekimu.

Varžymasis tarpusavyje siekiant materialinės naudos. Melų pasakoje „Ponas ir valstietis derasi meluoti“ (AT 1920C) susitikę personažai sudaro sandėrį: tam, kuris paseks geresnę pasaką / geriau pameluos, atiteks susidėti pinigai. Čia kaip aktyvūs asmenys, siekiantys sau materialinės naudos, pasireiškia skirtingų statusų personažai (dažniausiai ponas ir valstietis). Daugelyje pasakos variantų sutariama dėl piniginio atlygio: sudėtų pinigų (LTR 1038/89/), trijų šimtų rublių (LTR 3107/233/), šešių šimtų rublių (LTR 768/25/), maišelio raudonųjų (LTR 262/67/), dviejų maišų aukso (LTR 2879/22/), netgi dvaro (LTR 10^b/272/).

Pasakos sekimas – užduotis. Kitoje melų pasakos „Ponas ir valstietis derasi meluoti“ (AT 1920C) variantų grupėje pasakos sekimas traktuojamas kaip užduotis, kurią atlikus laukia tam tikras apdovanojimas. Kūrinio herojus dažniausiai siekia ne tik materialinės naudos, bet ir aukštesnio visuomeninio statuso: karalius už pasektą pasaką žada atiduoti pusę karalystės (LTR 4942/204/, 465/14/). Herojaus (piemens, kareivio) veiksmai yra susiję ir su vedybiniais tikslais: atlikdamas užduotį, jis tikisi geros nuotakos. Užduotį skiria aukšto statuso personažas – karalius, turėdamas konkretų tikslą – ištekinti už geriausio melų pasakotojo savo dukterį. Reikia pažymėti, kad panašus įrėminimas (sąlygos jaunikiui kėlimas) randamas daugelyje stebuklinių pasakų, tačiau konkrečios sąlygos ten kitokios (išgelbėti karalaitę, užjoti ant stiklo kalno, pastatyti tiltą, rūmus ir kt.). Vadinas, pasakų sekimas čia prilyginamas sudėtingoms užduotims.

Analogiškas epizodas pasitaiko ir novelinėje pasakoje „Karalaitė pasako: *Tai melas!*“ (AT 852). Karalaitė / pono duktė pažada ištekėti už to, kuris jai pameluos / prikals pilną maišą. Aukščiau aptartuose pasakos variantuose buvo karalius, norintis išrinkti geriausiai meluojantį jaunikaitį sau į žentus. Kartais pasakos tekste pateikiama motyvacija, kodėl karalius nori, kad kandidatai į jaunikius varžytųsi meluodami: jam reikia gudraus žento (LTR 4418/76/).

Melų pasakoje „Sėdamas pasaką gauna ugnies“ (AT 1920H) gebėjimas pasekti pasaką yra vienas iš gyvenimo sąlygų pagerinimo ar išlikimo garantų. Pasakos personažai, norėdami išsikepti sumedžiotą briedį, turi eiti prie laužo sėdinčio senio prašyti ugnies. Už ugnį senis reikalauja pasakų, o jų nepasekusiam herojui gresia fizinė bausmė – bus išrėžtas diržas iš nugaros. Kai kuriuose variantuose noras išgirsti pasakojimą gali būti suprstas kaip būdas papramogauti. Antai viename variante herojaus prašoma pašokti. Šis sakosi nemokąs. Tada senis prašo papasakoti nebūtą daiktą (BLM p. 321–322). Kitame variante brolio prašoma padainuoti, bet tas sako nemokąs. Prašoma pašokti. Šis vėl sako, kad nemoka. Galiausiai prašoma pasekti pasaką (BLM p. 144–146). Tokie prašymai ypač dažni rusų pasakose. Pavyzdžiui, tarp herojaus, atėjusio prašyti ugnies, ir senelio vyksta toks dialogas:

– Дедушка, дай огоньку!
Тот говорит:

- А ты меня, старика, потешь чем-нибудь. Хоть песню спой!
- Тот говорит:
- Не умею!
- Ну так спляши!
- Тоже не учился.
- Сказку скажи!
- Тоже не знаю.
- Ну и убирайся с чем пришел! (MRSS 103).

Pasakų sekimas čia gretinamas su ritualinę paskirtį turėjusiais veiksmiais: šokiu, dainavimu, todėl galime daryti prielaidą, kad tokių pasakų sekimas taip pat turėjo ritualinę paskirtį. Šį įspūdį sustiprina ir vienas kūrinys, kuriame nenoras sekti pasaką yra netgi baustinas. Pasakoje-legendoje „Baumès kitame pasaulyje“ (AT 840) žmogus moka septynias pasakas, bet niekam jų neseka, todėl jam tenka klaidžioti septynias valandas (LVIA f. 1135a. 10 Nr. 179, p. 60).

Grįžkime prie pasaką sekti reikalaujančio personažo. Jau buvo minėta, kad pasakos reikalaujantis senis pasižymi išskirtinėmis savybėmis (prašo meluoti, o tai gali būti suprata kaip noras išgirsti teisybę). Tai jį priartina prie mitinių personažų. Apie mitinę senio prigimtį iš dalies byloja jo išvaizda: senis būna su ilga barzda (LTR 3107/261/), su puse barzdos (LTR 2207/23/), su geležiniu nykščiu (4767/48/). Beje, rusų pasakos variantuose kaip ugnies turėtojos įvardijamos konkrečios mitinės būtybės: milžinas (RNBS 91, 95), miškinis (*лесной*, BRBS 282).

Beveik visuose variantuose senis vaizduojamas miške ar šalia jo. Jis kūrena ugnį girioje (BLM p. 321–322; LTR 3656/139/, 4636/340/, 4859/107/, 4767/48/, 3924/296/), pamiškėje (LTR 2354/18/, 3783/638/, 3517/403/, 2368/636/), tik viename variante senis yra uždaroje erdvėje – trobelėje (LTR 4830/25/). Minėtus variantus sieja tai, kad ugnies galima gauti iš vyriškos lyties atstovo (tik vieninteliame pasakos variante ugnies einama prašyti pas moteriškos lyties atstovę – bobą, LTR 574/77/). Vadinasi, tai galime laikyti stabiliu pasakos elementu.

Labai panašų ugnies gavimo pavyzdį galima rasti stebuklinėje pasakoje „Raganos sodyba“ (AT 334). Seserims užgęsta balana, ir jos paeiliui eina pas tetą (ji pasirodo besanti ragana) parnešti ugnies. Seserys viena po kitos eina ir žūva, nes nemoka įveikti skirtos užduoties – tiksliai įvardyti, ką matė pakeliui: ant tvoros pamautos žmonių galvos – tai puodynės, kojos – žarstekliai ir t. t. (KLPTK I). Tai padaryti pavyksta tik jauniausiajai seseriai. Kaip matome, ši pasaka turi bendrumų su aptariama melų pasaka: herojės eina prašyti ugnies, ir joms yra skiriama sudėtinga užduotis. Labai įdomūs yra ir šių pasakų skirtumai. Melų pasakoje užduotis skiria vyras (senis), o stebuklinėje pasakoje – moteris (ragana). Senis vaizduojamas miške ar prie miško, o ragana – trobelėje. Senis užduotį sekti pasakas skiria vyriškos lyties atstovams (broliams), o ragana nusakyti matytų objektų paskirtį – moteriškos lyties (seserims, merginoms). Nubrėžę šias lygiagretes, galime daryti prielaidą, kad pasakų sekimas laikytas vyriška užduotimi, tačiau jai pagrįsti dar reikėtų papildomų argumentų.

Grįžkime prie aptariamų melų pasakos. Vis dar tebėra neaišku, kodėl senis už ugnį prašo pasekti pasaką. Į šį klausimą atsakyti padėtų kitų tautų folkloro medžiaga.

Galima pasiremti jau minėtu Sibiro tautų tikėjimu, kad pasakų sekimas ir mišlių minimas pritraukia dvasias ir demonus, nes šios būtybės labai mėgsta klausytis pasakojimų. Tokiu jų potraukiu naudojasi medžiotojai. Antai Altajaus vyrai medžioklės sezono metu į taigą vedasi senuką – pasakų mokovą. Tokiu būdu tikimasi įtikti miško dvasioms ir sumedžioti gausenį laimikį. Buvo manoma, kad demonas, užsiklausęs gražios pasakos, nesaugo savo žvėrių, ir šie pakliūva į spąstus, arba už patikusią pasaką jis pats atsiumčias medžiotajams puikų laimikį¹⁷. Keletas šio tikėjimo teiginių sutampa su aptartos pasakos AT 1920H detalėmis. Kai kuriuose pasakos variantuose minima, kad broliai miške medžiotą. Tai rodo, kad pasakos buitinis fonas – archajinis laikotarpis, kai žmogus daugiausia vertėsi medžiokle ir buvo priklausomas nuo miško gėrybių. Senovės žmogus tikėjo, kad medžioklės sėkmė priklauso nuo to, ar jis gebės į savo pusę palenkti miško šeiminką.

Šis pavyzdys yra dar vienas papildomas argumentas, paaiškinantis cituotų sakmių apie vakarojančią ir išgąsdinamą jaunimą prasmę. Remiantis šia paralele, galima tvirtiau teigti, kad toks žmonių pasilinksminimas pritraukia mitinio pasaulio jėgas, nes jos mėgsta klausytis pasakų.

P a s a k ų s e k i m a s – l a i k o t r u m p i n i m a s. Pasakos sekimas tautosakoje kartais įgyja mistinę prasmę. Suintrigavęs klausytojus pasakos turiniu, pasakotojas geba neįtikėtinai sutrumpinti ilgą laiko tarpą ir taip atitraukti žmones nuo nuodėmingos veiklos. Toks nutikimas vaizduojamas legendoje. Pasakojama, kad žmonės sumano per gavėnią pasižokti. Ateina senelis ir pasiūlo prieš einant šokti pasiklausyti pasakos. Kai jis baigia sekti pasaką, žmonės išgirsta varpus – jau Velykos (LTR 1248/37). Taigi šiame kūrinyje toks žmonių dėmesio atitraukimas nuo jų nederamų norų sekant pasaką yra prilyginamas stebuklui. Tai greičiausiai yra straipsnio pradžioje minėto papročio iliustracija – per gavėnią nevalia linksmintis, o pasakas sekti galima.

P a m o k a n č i o s p a s a k o s. Kartais susidaro įspūdis, kad pasakų sekimas prilyginamas maginėms poveikio priemonėms. Žmogus, kuriam sekama pasaka, yra tarsi užhipnotizuojamas – jam įteigiama tai, ko iš tikrųjų nėra. Sakmėje apie magiškų savybių turintį žmogų vaizduojamas kaip tik toks atvejis. Vienas žmogus labai mėgdavęs pasakas (*ukwatnikas klausyt pasakis*). Vieną vakarą pas jį užveina maskolis ir pasiprašo nakvynės. Žmogus jį priima su sąlyga, kad paseks pasakų. Maskolis seka pasakas iki gaidžių, o paskui pasako, kad jis esąs vilkas, o namų šeiminkas – meška. Jiedu papjauna arklį ir senutę. Vilku ir meška lakstę visą vasarą. Vėliau žmogus atsibunda ant krosnies, o jo žmona sako, kad jis visą laiką miegojęs. Šios sakmės esmė, matyt, atsispindi paskutiniame, didaktinį atspalvį turinčiame sakinyje: *nu ta czesa parstoja pasakis klausyt liki gaidžu* BLM p. 194–195. Taigi žmogus ateivio pamokomas dėl to, kad nesilaiko tam tikrų elgesio taisyklių, t. y. per ilgai klausosi pasakų. Veikiausiai čia susiduriame su jau anksčiau aptarta problema: žmonių požiūrio į ilgus vakarojimus (kartu ir pasakų sekimą) kaita.

P a s a k ų s e k i m a s – i k y r i ų k l a u s y t o j ų a t s i k r a t y m a s. Ilgo pasakojimo išsvargintas, nenorintis arba nemokantis pasakoti, bet turintis išsisukti iš sudėtingos padėties pasakotojas neretai imdavo gudrauti – imituodavo, kad seka pasakas. Tokio kūrinio pradžia atrodo įprastinė, tačiau vėliau klausytojo laukia nusivylimas – pasaka pasirodo besanti labai trumpa ir atsikartojanti, be turinio. Tokios daugiausia būna pasakos be galo. Jose pasakotojas iki begalybės kartoja tam tikrą frazę, sudarydamas tariamą pasakos

sekimo vaizdą. Pasakoje apie kvailą velnią „Ilga pasaka“ (AT 1199B) ponas priima elgetą nakvynės. Davęs jam vakarienės ir pareikalavęs sekti pasaką, nes jas labai mėgęs:

Teip anas mislijas: „Ką aš tau galiu papasakoti, kad aš čystai nieko nemoku“. Atminęs anas ubagas dienos čėse matęs pompę lakiojančią ant kėsais – ėmęs pasakoti:

– Ponali, atlėkė pompė, nuo to kėso lig kito kėso, nuo to kėso lig kito kėso, nuo to kėso lig kito kėso... (DŽT II 542).

Elgeta, kaip matome, nepasimeta ir, nesugebėdamas improvizuoti, kurti pasakojimą eksromptu, pasakoja matytą vaizdą – pompės iš tikrųjų šokinėja nuo kupsto ant kupsto, bet pasakotojui pakaktų pasakyti vieną kartą, kad klausytojas jas įsivaizduotų. Nuolat besikartojantis vaizdas klausytojui labai įkyri, ir jis nebenori tokios „pasakos“.

Paprastai pasakos be galo turėjo tam tikro amžiaus klausytojus – vaikus, nuolat suaugusiųjų zaunijančius pasakų. Tokios pasakos išskirtinumas – jos žaidybinis elementas: tai yra savotiškas žaidimas su vaiku.

Panašaus pobūdžio yra visoje Lietuvoje žinoma melų pasaka „Šarkų bažnyčia“ (AT 1932). Viena jos paskirčių taip pat buvo atsikratyti įkyrių klausytojų. Sakoma, kad *kai vaikai neatstodami prašo pasakyti pasaką, o suaugusieji nenori sekti, tada sako „Šarkų bažnyčėlė“* LTR 3913(36). Pasaka suerzina mažąjį klausytoją dėl kelių priežasčių. Visų pirma jos pradžia imituoja tikrą pasaką: ji gali būti pradedama pradžios formule, nors dažniausiai mėgdžiojamas pats sekimo procesas. Be to, tokių pasakų pabaigoje klausytojo laukia netikėtas įžaidimas, pavyzdžiui: *Mano dėdė, tavo dėdė, mano šiko, tavo ėdė* (SIŠLSA 60); *Tap kap konegs nuspruog, tep lai tau akes išliekto ton pasak beskaitont* LTR 2269(421). Taigi nieko nuostabaus, kad melų pasakų sekimas dažniausiai sukeldavo nekantrių klausytojų nepasitenkinimą ir protestus.

Išvados

Pasakų tekstų ir etnografinių duomenų apie pasakų sekimą analizė atskleidė tam tikrų prieštaravimų. Pateikėjų prisiminimai liudija, kad pasakas vyresni žmonės sekdamo jaunesniems, tuo tarpu analizuojant pačias pasakas buvo pastebėta, kad pasakos yra sekamos vyresnio amžiaus (senis), aukštesnio (ponas) / aukščiausio (karalius) socialinio statuso personažui, jas seka jaunesni ar žemesnio socialinio statuso (piemuo, kareivis) asmenys. Šis neatitikimas patvirtina, kad pasakos sekimas čia pasitelkiamas kaip jaunesnio asmens bandymo priemonė. Tai rodo ir stebuklinių pasakų analizė, kuriose bandytojų vaidmenį atlieka vyresni ir aukštą ar bent aukštesnę padėtį negu herojus užimantis žmonės, mitinės būtybės¹⁸. Taigi pasakų sekimas prilygintas sudėtingoms užduotims. Gebėjimas sekti pasakas pasakų herojams užtikrindavo geresnį gyvenimą: aukštesnį statusą, materialinę gerovę, tai galėjo būti ir viena išlikimo sąlygų (pvz., gauna arba negauna ugnies išsikepti laimikiui).

Pastebėtas draudimas sekti pasakas vėlai vakare: pernelyg ilgai klausytis pasakų mėgstantis žmogus yra pamokomas (priverčiamas išgyventi pasakos personažo vaidmenį ir nuo to laiko daugiau nebenori pasakų). Galimas daiktas, kad šis prieštaravimas atspindi pasaulėžiūros kaitą: krikščionybė suformavo neigiamą požiūrį į ilgus vakarojimus.

Daugeliu atvejų pasakų tekstuose esanti informacija sutampa su etnografiniais duomenimis. Pasiremiant kai kuriais faktais galima teigti, kad pasakų sekimas pritraukia anapusinio pasaulio būtybes. Tai iliustruoja sakmės, kuriose vaizduojama, kaip vakarojantys žmonės išsigąsta pasirodžiusio velnio ar kitos mitinės būtybės. Mitinių būtybių potraukį pasakoms rodo ir melų pasaka AT 1920H, kurioje senis žada duoti ugnies už pasektą pasaką.

Pasak pateikėjų, pasakos leistos sekti per gavėnią, kai kitos pramogos tuo metu buvo draustos. Tai iliustruoja ir legenda apie žmonėms, užsinorėjusiems per gavėnią šokti, sekamą pasaką.

¹ Д. К. Зеленин. Религиозно-магическая функция фольклорных сказок. – С. Ф. Ольденбургу к пятидесятилетию научно-общественной деятельности 1882–1932: Сборник статей. Ленинград, 1934, p. 215–240.

² *Norbertas Vėlius*. Rožės Sabaliauskienės pasakojamoji tautosaka. – Atbėga elnias devyniargis: Rožės Sabaliauskienės tautosakos ir etnografijos rinktinė. Vilnius, 1986, p. 36.

³ *Norbertas Vėlius*. Dainininkė Anelė Čepukienė. – Oi tu kregždėle: Anelės Čepukienės tautosakos ir kūrybos rinktinė. Vilnius, 1973, p. 279.

⁴ *Jurgis Dovyditis*. Žymus Lietuvos pasakų pateikėjas. – Kraštotyra. Vilnius, 1971, p. 266; *Norbertas Vėlius*. Modernus pasakotojas. – Kernavė. Vilnius, 1972, p. 362.

⁵ *Norbertas Vėlius*. Pasakotojas Liudvikas Dubaka. – Gaidės ir Rimšės apylinkės. Vilnius, 1969, p. 218.

⁶ *Norbertas Vėlius*. Etiudas apie Šaukšteliškių pasakorių Balį Ilgevičių. – Dubingiai. Vilnius, 1971, p. 286.

⁷ *Norbertas Vėlius*. Paaiškinimai. – Šiaurės Lietuvos pasakos. Surinko Matas Slančiauskas; parengė Norbertas Vėlius ir Adelė Seselskytė. Vilnius, 1974, p. 418.

⁸ *J. Dovyditis*. Min. veik., p. 269.

⁹ Ten pat, p. 268.

¹⁰ Ten pat, p. 269.

¹¹ *Leonardas Sauka*. Tikra ir netikra liaudies kūryba. Vilnius, 1983, p. 115.

¹² Д. К. Зеленин. Min. veik., p. 217–219.

¹³ Ten pat, p. 228.

¹⁴ *Gintaras Beresnevičius*. Dausos: Pomirtinio gyvenimo samprata senojoje lietuvių pasaulėžiūroje. Klaipėda, 1990, p. 167–168.

¹⁵ Н. Кравцов. Сказка как фольклорный жанр: Специфика фольклорных жанров. Москва, 1973, p. 78.

¹⁶ Deutsche Volksdichtung: eine Einführung. Leipzig, 1979, p. 129.

¹⁷ Д. К. Зеленин. Min. veik., p. 222–224.

¹⁸ *Bronislava Kerbelytė*. Herojų išmėginimų ypatumai skirtingų žanrų pasakose. – Tautosakos darbai, [t.] VIII (XV). Vilnius, 1998, p. 76.

REGARDING PECULIARITIES OF THE STORYTELLING

JŪRATĖ ŠLEKONYTĖ

Summary

The article deals with the context of storytelling. The researcher concentrates upon the ethnographic material and texts of folk narratives of different genres (folk tales and legends), reflecting the folk tale performances. The following questions are discussed: who used to tell the tales and who

were the listeners, when and why did the storytelling occur, how was it interpreted, and what kind of relationship was there between the storyteller and the listener? The comparative analysis of folklore (tales of lying, joke tales) and ethnographic material allowed drawing certain conclusions.

Performance of tales used to be regarded as a serious matter. Ability of the folk tale personages to tell tales brought certain advantages to them: e.g., in the form of higher social status or material goods. The social promotion of a folk tale hero, i.e. marriage to the king's daughter, directly depended upon his capacity to tell the tale. The same capacity could also have been a way of survival, determining whether or not the hero acquired the fire that he had set out to get. In the course of analysis it was pointed out that the listener is described in folklore as an elderly (old) person of a higher or highest social status (master, king). Whereas the person requested to tell the tale is described as a being of lower social status and / or younger age (shepherd, soldier). Such observation contradicts the common assertion that usually the elderly people tell tales to the younger ones. This contradiction supports an assumption of storytelling presenting a trial for a young person. The analysis of fairy tales supports this idea as well, because the initiators trying the heroes in the fairy tales are also characterized as older beings of higher social status (or of mythical character), if compared to the heroes undergoing the trial.

Also, prohibition against telling tales late into the night was revealed in folklore tradition: e.g., a person willing to listen to the tales until very late receives a scary lesson (is made to play the role of a personage in the tale, and abandons his favorite hobby ever since). It is also quite possible that this contradiction reflects changes in the popular worldview: due to the impact of Christianity, a negative attitude towards the late evening get-togethers became established.

Generally, information obtained from the folklore texts mostly coincides with the ethnographic data. Some of this data supports an assertion of storytelling being attractive for the inhabitants of the Underworld. This is illustrated by folk belief legends describing participants of the late evening gatherings being scared by the devil or another mythical being suddenly appearing. The tale of lying AT 1920H also testifies to the fact that craving for tales was quite characteristic to the mythical beings: here, an old man promises to give fire only if the hero tells him a tale.

According to the evidence gained from the storytellers, telling of tales used to be allowed during Lent, when other forms of entertainment were strictly prohibited. This is also illustrated by a legend about people intending to dance during Lent, but made to listen to a tale instead.

Gauta 2005-03-08